

Nyugat-magyarországi Egyetem

Doktori értekezés tézisei

Környezetattitűdők formálása az élethosszig tartó tanulásban

Szandi-Varga Péter

Sopron
2015

Nyugat-magyarországi Egyetem

Erdőmérnöki Kar

Kitaibel Pál Környezettudományi Doktori Iskola

Doktori Iskola vezető: Prof. Dr. Veress Márton egyetemi tanár

Környezetpedagógia program

Programvezető: Dr. habil. Németh Mária Magdolna CsC

egyetemi magántanár

Témavezető:

Dr. habil. Németh Mária Magdolna CsC egyetemi magántanár

1. Az élethosszig tartó tanulás szükségessége a fenntarthatóság vonatkozásában

A túlzott környezethasználat és annak hatásai az elmúlt évtizedekben látványosan bizonyították, az emberi tevékenységek meghaladták bolygónk eltartóképességét. Olyan módon kizsákmányoltuk és túlterheltük környezetünket, hogy az már saját fajunk fennmaradását veszélyezteti. A globális problémák melyekkel szembe kell néznünk, csak gyökeres szemléletmód változással orvosolhatóak. Ezek a változások mind személyi, mind pedig társadalmi szinten kell, hogy jelentkezzenek. A környezeti nevelésnek, a fenntarthatóság pedagógiájának feladata, hogy olyan állampolgárokat neveljen, akik a mindennapokban jelentkező, vagy akár az állampolgárságban fellépő problémákra, átgondoltan, környezettudatosan válaszolnak és környezetközpontúan, felelősen cselekszenek. Az intézményes oktatás-nevelés az óvodától az egyetemig tart, a tanulás viszont egy egész életen át tartó folyamat. A tanulásnak tehát, részét kell, hogy képezze a környezeti ügyeinkkel kapcsolatos ismeretek, attitűdök folyamatos fejlesztése, bővítése. Kérdés az, hogy a mai magyar társadalomban ennek törvényi és intézményes feltételei adóttak-e, illetve, összhangban állnak-e az európai célkitűzésekkel, követelményrendszerekkel.

A kutatás fő célkitűzése a nemzetközi és hazai, a fenntarthatóságot és annak oktatását szabályozó jogszabályi háttér vizsgálata. A hazai oktatási törvényi háttér koherenciájának, kiterjedtségének kutatása a környezeti tudatosság tekintetében, lehetőség szerint összevetve a jelenleg hatályban lévő és az ezt közvetlenül megelőző törvényeket. Fontos megvizsgálni, hogy a jogi szabályozásban lefektetett elveknek milyen állami intézményes háttérrel biztosított, és hogy ezek az oktatásban milyen szinten építenek egymásra. Megvannak-e a feltételrendszerei egy élethosszig tartó környezeti nevelésnek, illetve annak nyomkövetésének? Fontos továbbá annak kiderítése is, hogy a feltárt háttérrel és mechanizmussal, milyen eredményeket értünk eddig el a környezettudatosság növelésének területén.

2. A kutatás hipotézisei

1) Jelenleg Magyarországon érvényben lévő jogi szabályozási keretek az oktatás és fenntarthatóság vonatkozásában megfelelőek az Európai Unió szabályozásainak, de ezek a keretek nem konkretizáltak, és egyes esetekben visszalépést jelentenek a korábbi szabályozásokhoz képest.

2) A jelenlegi oktatási rendszer vertikumában nincsen meg a környezeti nevelés folytonossága, az egyes szintek egymásra való építése, kontinuitása hiányzik.

3) A legnagyobb töréspontok a középiskola - felsőoktatás átmenetben jelentkeznek.

4) Elviekben lehetséges lenne egy átfogó környezetattitűd mérőrendszer kialakítása, bevezetése.

5) A vizsgált mintában a megkérdezett hallgatók, a szakirodalommal összhangban, az emberi viselkedésben, a nem megfelelő mélységű és mennyiségű információ hiányában látják majd a globális problémák kialakulásáért felelősé tehető okokat.

6) Azok a diákok, akik inkább humán beállítottságúak, azok az emberi, míg a reál beállítottságú hallgatók a technikai rendszerek fejletlenségében látják a problémák gyökerét.

7) A vizsgált mintában megkérdezett szakértők környezeti attitűdje szignifikáns különbséget mutat a minta többi tagjával összehasonlítva.

8) A szakértők strukturáltabban és rendszerezettebben látják a környezet védelméért teendő egyéni lehetőségeket.

9) A magasabb iskolafokokon mért környezeti attitűdök, a vizsgált mintában, egyre inkább közelítenek a szakértői átlagokhoz.

10) A célzott fenntarthatósági kurzus szignifikáns környezeti attitűdváltozást eredményez.

3. A kutatás módszertana

A kutatás során kvalitatív és kvantitatív módszereket alkalmaztunk, benchmarking technikákat, halszálka eljárásokat és hibakutatási módszereket adaptáltunk. A kutatási projekthez a hazai és nemzetközi szakirodalmi és jogszabályi környezet beható tanulmányozására volt szükség. Az adatok gyűjtéséhez kérdőíves vizsgálat és dokumentumelemzés kerültek alkalmazásra. A korábbi adatok új szempontok szerinti másodelemzése is megtörtént.

- Szakirodalmi tanulmányozás: A hazai és nemzetközi szakirodalom beható tanulmányozására és feldolgozására volt szükség a fenntarthatóság elvi háttérének feltérképezésére és annak kiderítésére, hogy a tudomány milyen nézeteket vall ebben a tekintetben.
- Dokumentumelemzés, benchmarking technikák: A nemzetközi és hazai jogszabályi háttér elemzéséhez többek közt az Európai Unió Fenntartható Fejlődés Stratégiájának, és a hazai Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégiának összehasonlító elemzése történt meg. A fenntarthatóság pedagógiájának hazai, életkorokat átívelő oktatásban való megjelenésének vizsgálatához, az Alaptörvénynek és az oktatást szabályozó dokumentumoknak 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről, A 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, a 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról, és a felsőoktatás képzési és kimeneti követelményeiről vizsgálata vált szükségessé.
- Minőségmenedzsmenti eszközök alkalmazása: A szerző annak kiderítésére, hogy a diákok miben is látják a globális problémák és benne az energiapazarlás okát, Brainstorming-módszert, Ishikawa-elemzést és Pareto-analízist alkalmazott.
- Kérdőíves adatfelvétel: A vizsgált minta adatainak elemzése céljából kérdőíves adatfelvétel került alkalmazásra.
- Attitűdvizsgálat: A szerző a környezeti attitűdök vizsgálatához és összehasonlításához, referált, nemzetközileg elfogadott mérőeszközt adaptált és használt. Adatainkat SPSS program segítségével kétmintás t-próbával elemeztük.

4. A kutatás eredményei

A disszertáció fő célkitűzése volt, hogy megvizsgálja, a tudományos nézetek, az európai szabályozók és a hazai jogszabályi környezet mennyire feleltethető meg egymásnak, mennyire van a három vizsgált terület időszinkronban egymással a fenntarthatóság és annak oktatása területén.

Sok konferencia, megbeszélés szerveződött és ezek eredményeként számos dokumentum született melyek mind a probléma megoldását keresték.

Elmondható, hogy az európai ajánlások, az Európai Unió Fenntartható Fejlődés Stratégiájában foglaltak, az ENSZ konferenciákon született irányelvek és a magyar jogi szabályozás, a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia és az egyéb vizsgált dokumentumokban lefektetett elvek egységes képet mutatnak. Sajnos azonban egy, már túlhaladott nézőpont köré épülnek. Ez a nézőpont a *puha fenntarthatóság*. A puha fenntarthatóság a gazdaság, társadalom és természet egyenlő súlyú megjelenítését preferálja mindenféle döntéshozatali helyzetben és a töretlen gazdasági fejlődés melletti állandó, egyes esetekben javuló környezeti feltételrendszerek kialakításában látja a jövő útját. Az európai és hazai dokumentáció jelen pillanatban még ebben a szellemben íródott és jelölt ki cselekvési irányokat. Az ezzel a témával foglalkozó szakemberek viszont ezt lehetetlennek tartják, és az úgynevezett *kemény fenntarthatóságban* látják a fennmaradás kulcsának. Ez utóbbi nézet nem a gazdasági növekedésben, hanem a szellemi, lelki fejlődésben keresi az emberi boldogságot, jóllétet. Mindezt egy olyan környezeti keretrendszerben, ahol az igények a szükségletekhez közelítenek, ezzel óvva a bolygó erőforrásait és biztosítva a jövő generációk boldogulását. Ebben a kontextusban a gazdasági érdekek háttérbe szorulnak és a természeti, illetve, a társadalmi értékek kerülnek előtérbe.

Mindamellett elmondható, hogy a nemzetközi és nemzeti akciótervek, programok mind kiemelten fontosnak tartják a fenntarthatóságot, de az erőfeszítések eredményei mégis elmaradnak, vagy értékelés nélkül zárulnak.

Hazai vonatkozásban visszalépésként értékelhető, hogy a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiából kimaradtak az előző verziókban megtalálható fenntarthatósági elvek, melyek közt olyanok szerepelnek, mint „a holisztikus megközelítés elve”, vagy „a szennyezők fizet elv”.

A dokumentumok, jogszabályok vizsgálata során megállapítást nyert, hogy a hazai környezeti nevelést és a fenntarthatóság pedagógiáját érintő jogi háttér kiterjedt. Érinti a legfőbb jogi szabályozót, az Alaptörvényt, és megjelenik a köznevelés keretét megadó

törvényben is. Ez utóbbi változásai azonban visszalépésekként értékelhetőek. Kikerült ugyanis az a passzus, amiről még a 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról rendelkezett, hogy Magyarországon minden iskolának a pedagógiai programba ágyazottan el kellett készítenie környezeti nevelési munkatervét. A jelen pillanatban hatályos köznevelési törvény az Ökoiskolákra, Zöld Óvodákra és Erdei Iskolákra vonatkozó részeket is hanyagolja, ezek rendeleti szinten jelennek csak meg.

A Nemzeti Alaptanterv az elvárásoknak megfelelően kezeli a fenntarthatóság kérdéskörét. Ugyanez nem mondható el viszont a felsőoktatás kimentét szabályozó Képzési Kimentési Követelményekről, melyeknél elvárható lenne, hogy minden szak esetében megjelenítsék a fenntarthatósági elemeket. Ez sajnos nem valósul meg. Így ebben a formában, megakadályozza a környezettudatossághoz rendelt feltételek és azok folytonosságának kialakítását. Ez azért is problémás, mert, ahogy vizsgálataink is alátámasztják, az ember és az emberi gondolkodás az, ami meghatározza a környezeti problémák kialakulását, illetve azok megoldását. Nehezen elképzelhető viszont, hogy a felsőoktatásból kikerülő szakemberek ilyen ismeretek hiányában környezetközpontrú, jó döntéseket tudnak majd hozni, mind egyéni, mind pedig társas életük során.

A kérdőíves vizsgálat vizsgálati mintájában megkérdezettek válasza alapján elmondható, hogy ma Magyarországon nem létezik a közoktatásban olyan környezeti nevelési folytonosság, ami átívelne az intézményeken. A megkérdezettek egy negyede vallotta azt, hogy eddigi tanulmányai során nem került kapcsolatba környezet-, természetvédelemmel, fenntarthatósággal, környezeti neveléssel kapcsolatos kurzussal. Tehát a kontinuitás megszakad, sok esetben el sem kezdődik. *Ok-okozati vizsgálataink során megerősítést nyert, hogy a környezeti problémák gyökere maga az ember és az emberi gondolkodás, illetve a tudatlanság, tájékozatlanság. Pareto-elemzéssel kimutattuk, hogy a humán óvodapedagógusok az „embert” és utána a „környezetet” tartják felelősnek az energiaproblémákért, míg a reál környezettudományi szakos hallgatók az „embert” és utána az „eszközöket”.*

Igazoltnak tekintjük, attitűdméréseink eredményei alapján, hogy az élethosszig tartó tanulás nagyban elősegíti a környezethez való pozitív viszonyulást. Viszont az adatgyűjtés és irodalmi kutatások során nem találtunk olyan hiteles, publikált eljárást, módszert, ami az egyén egész életén át tartó nyomon követését célozná a fenntarthatóság területén. Következésképpen az egész életén át tartó „környezetattitűd monitoring-rendszer” tekintetében sem ismert ez a követési modell. *Nyomon követéses vizsgálatainkból lesűrhető az a tanulság, hogy az adaptált attitűdmérő eszköz alkalmas lehet ilyen célú felhasználásra.*

A kérdőív nyílt végű kérdéseinek elemzéséből kiderült, hogy a szakértők strukturáltabban és rendszerezettebben látják a környezet védelméért teendő egyéni lehetőségeket, azokat szervesen beépítik mindennapi döntéseikbe, míg a diákok és hallgatók csak eseti megoldásokkal élnek és néhány esetben nem is látják értelmét környezetvédelmi cselekedeteiknek.

Hipotézisünket, mely szerint a célzott fenntarthatósági kurzus szignifikáns környezeti attitűdváltozást eredményez, nem sikerült igazolni. A mintában azok környezeti attitűdje változott pozitívabban, akik kurzusaiba integráltan jelentek meg a fenntarthatósági elemek.

5. Tézisek

1. A nemzetközi és hazai fenntarthatóságot előmozdítani kívánó dokumentumok egységes képet mutatnak, de elvi háttérükben elmaradnak a tudomány vezető nézeteitől. A legnagyobb különbség a fenntarthatóság értelmezésben keresendő. Míg a nemzetközi dokumentumok a természet, társadalom, gazdaság egyensúlyát képviselik, addig a tudományos álláspont a természet elsőbrendűségét hirdeti.

2. A hazai jogi szabályozás dokumentumelemzése során arra a megállapításra jutottunk, hogy a Köznevelési Törvény előző változatai nagyobb hangsúlyt fektettek a fenntarthatóság oktatásának támogatására.

3. A hazai közoktatás és felsőoktatás tekintetében, a jogi szabályozások, és az intézményes keretek nagyban rászorulnak egy fenntarthatóságot középpontba állító felülvizsgálatra. A felsőoktatás Kimeneti Követelményei például sok szak esetében egyáltalán nem tartalmazzak fenntarthatósági ismereteket.

4. A Nemzeti Alaptanterv vizsgálatának során azt kell, megállapítsuk, hogy az példásan jeleníti meg a fenntarthatóságot. Fogalmi használatban pedig idősinkronban van a tudomány jelenlegi állásával.

5. A környezettudatosság vizsgálatában a minőségmenedzsmentben használt módszerek kiválóan alkalmazhatóak és a kapott eredmények egybevágóak más kutatók eddigi eredményeivel.

6. Kérdőíves vizsgálatunk eredményei arra engednek következtetni, hogy ma Magyarországon nincsenek meg egy, az ember egész életén át tartó környezeti nevelés feltételrendszerei. Ennek eseti megoldásai léteznek, mint például a Zöld Óvoda, Ökoiskola, Erdei Iskola, vállalati CSR, de ezek nem kapcsolódnak egy egységes, egymásra épülő rendszerbe.

7. Elméletben lehetséges, és szükséges lenne, egy egyéni élethosszig tartó környezeti attitűdmérő rendszer kialakítása, működtetése és fenntartása. Ennek preferálására már a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégiában is felmerül.

6. Javaslatok

- A hazai fenntarthatóságot érintő jogszabályi dokumentáció felülvizsgálata és az erős fenntarthatósági szempontok szerinti korrigálása.
- A köznevelési intézmények számára a környezeti nevelési munkaterv elkészítésének visszaállítása.
- A Zöld Óvoda, Ökoiskola, Erdei Iskola programok szélesebb körű támogatása.
- A felsőoktatási Képzési Kimeneti Követelmények fenntarthatósági szempontok szerinti kiegészítése az összes szakot és kurzust érintőleg.
- A népszámlálási kérdőívbe, környezeti attitűdöt felmérő kérdések adaptálása.

7. Publikációk

- Varga Attila, Horváth Dániel, **Varga Péter** (2007): Ökoiskola a gyakorlatban In: Mindengyerek konferencia, Gyerekparadicsom Alapítvány, Budapest
- **Varga Péter**, Horváth Dániel, Varga Attila, Gálfi Márta, K. Németh Mária (2010) Az „Ökoiskola Hálózat” Alakulása a Nyugat-Dunántúli Régióban Helyzetkép és Lehetőségek a Hálózatban, Nyugat-Dunántúl környezeti állapota, helyzetkép és kihívások nemzetközi konferencia konferenciakötet
- Kováts-Németh Mária (szerk.) (2011): Együtt a környezetért: Győr, Palatia Nyomda és Kiadó Kft (**Varga Péter**, Balogh Lajos, Csizmady Adrienne: A szakkörök szerepe a diákok környezettudatos magatartásának alakulásában)
ISBN: 978-963-7692-35-2
- Tasnádi Péter (főszerk.) (2011): Természettudomány tanítása korszerűen és vonzóan - motiváció, tehetséggondozás, tanárképzés, Nemzetközi konferencia magyarul tanító tanárok számára, Budapest, ELTE Természettudományi Kar (**Varga Péter**, Molnár Zsolt, Ocskó Tímea, Marsi Enikő, Radács Marianna, Pálföldi Regina, Hausinger Péter, Gálfi Márta: Környezeti terhelések hatásai az élő szervezetre interaktív kísérletes bemutató)
ISBN: 978-963-284-224-0
- **Szandi-Varga Péter**, Kováts-Németh Mária, Gálfi Márta (2012): Klórozott szénhidrogének okozta környezetterhelések ismertetésének szükségessége a fenntarthatóság kialakításának érdekében, A SJE „Művelődés – Identitás – Egészség” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának Tanulmánykötete, Selye János Egyetem, ISBN 978-80-8122-044-9
- Suhajda Virág, dr. Varga Attila, **Varga Péter**, dr. Victor András (2012): A valós környezeti tanulás helyzete Magyarországon Kutatói jelentés
http://mkne.hu/fajlok/projektek/Baseline%20research%20report%20_%20Hungarian.pdf

- **Varga Péter** (2013): Prioritás a fenntarthatóságban? Gondolatok a globális problémákról, Keresztény Szó, XXIV. évfolyam 1. szám

- **Szandi-Varga Péter**, Kováts-Németh Mária, Radács Marianna, Molnár Zsolt, Gálfi Márta (2013): Környezettudatosság feltérképezése ok-okozati összefüggés vizsgálattal óvodapedagógus hallgatók körében, A SJE „Új kihívások a tudományban és az oktatásban“ Nemzetközi Tudományos Konferenciájának Tanulmánykötete, Selye János Egyetem, 2012 ISBN 978-80-8122-073-9

- Maik Adomßent, Insa Otte (szerk.) (2013): Higher Education for Sustainable Development in Central and Eastern Europe, Bad Homburg vor der Höhe: VAS Verlag für Akademische Schriften (**Varga Péter**: Higher Education for Sustainable Development in Hungary)
ISBN:978-3-88864-513-6

- Paed Dr György Juhász PhD, Paed Dr Kinga Horváth PhD, RNDr Zuzana Árki PhD, Paed Dr József Keserű PhD (szerk.) (2013): **Szandi-Varga Péter**, Kováts-Németh Mária, Radács Marianna, Molnár Zsolt, Gálfi Márta: Környezettudatosság Feltérképezése Ok-Okozati Összefüggés Vizsgálattal Óvodapedagógus Hallgatók Körében
Komárno, Szlovákia
ISBN: 978-80-8122-073-9

- Bacskainé Bódi Éva, Fekete István, Kovács Béla, Kovács Béla Molnár (szerk.) (2013): Fiatal kutatók az egészséges ételmiszerért, Debrecen (Molnár Zsolt, Szandi-**Varga Péter**, Radács Marianna, Pálföldi Regina, László Anna, Csicsman József, Gálfi Márta: Táplálékaink halogénezett szénhidrogéntartalma és a gasztrointestinális rendszer kapcsolatának disszeminálási lehetőségei közoktatási körülményekre)
ISBN:978-963-473-601-1

- Bacskainé Bódi Éva, Fekete István, Kovács Béla, Kovács Béla Molnár (szerk.) (2013): Fiatal kutatók az egészséges ételmiszerért, Debrecen (**Szandi-Varga Péter**, Molnár Zsolt, Radács Marianna, Pálföldi Regina, László Márta, Csicsman József,

Gálfi Márta: Táplálékaink halogénezett szénhidrogéntartalma és a májfunkciók kapcsolatának disszeminálási lehetőségei a felsőoktatásban)

ISBN:978-963-473-601-1

- **Szandi-Varga Péter** (2014): Örökös Ökoiskola Cím Monitoring Tanulmány, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (belső dokumentum)
- **Péter Szandi-Varga**, Zsolt Molnár, Katalin Csizmazia, Levente Turóczi (2015): Baseline Study on Biodiversity Education using Living Animals in Schools in Hungary
<http://www.elena-project.eu/index.php/hu/eredmenyek-dokumentumok/tanulmanyok>
- Ildikó Kovács, Katalin Czippán, **Péter Szandi-Varga**, Manana Ratiani: ELENA Project
Competency Framework (2015)
<http://www.elena-project.eu/index.php/hu/eredmenyek-dokumentumok/competency-framework>
- Prof. Dr. Rajnai Zoltán, Dr. Fregan Beatrix, Marosné Kuna Zsuzsanna, Dr. Ozsváth Judit (szerk.) (2015): 6. Báthory-Brassai Nemzetközi Multidiszciplináris Konferencia Kárpát-Medencei Versenyképesség Tanulmány Kötet, Óbudai Egyetem, Budapest (**Szandi-Varga Péter**, Kovács Ildikó, Czippán Katalin: ELENA –Tapasztalati Tanulás és Oktatás a Természettudatosságért)
ISBN 978-615-5460-38-5
- **Szandi-Varga Péter**, Széger Katalin, Mondok Zsuzsa (2015): Kezünkben a világ - a Valós Környezeti Tanulás Projekt fő eredményének bemutatása, Új Pedagógiai Szemle, 2015/7-8
ISSN 1215-1807 (nyomtatott)
ISSN 1788-2400 (online)